Управління культури і туризму Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 3

Луцьк, 2012

УДК 069
ББК 79.1
В 67

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – 288 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та сучасної практики музейної справи Волині та України. В окремому розділі подано матеріали Другого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв "Музей у сучасному світі" (16 травня 2011 року, м. Луцьк). Розраховано на науковців, музейних працівників, краєзнавців.

Упорядники: **Анатолій Силюк** - директор Волинського краєзнавчого музею, старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Євгенія Ковальчук - кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею, старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рецензенти: **Світлана Гаврилюк** - доктор історичних наук, проректор з навчальної роботи, професор кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Геннадій Бондаренко - кандидат історичних наук, професор кафедри археології, давньої і середньовічної історії України Волинського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Рекомендовано до друку вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 10 від 26 квітня 2012 року) та науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею (протокол № 14 від 20 грудня 2011 року).

Відповідальний за випуск: ***Анатолій Силюк.***

Технічний редактор: ***Олександр Трофімук.***

© Волинський краєзнавчий музей, 2012

Олена Кушпетюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Луцького інституту розвитку людини
Університету «Україна», м. Луцьк

ПРИВАТНІ КОЛЕКЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ ВОЛИНІ

Досягнення Україною незалежності й подальша розбудова її державності висуває нові вимоги до проблем дослідження і збереження історико-культурної спадщини. Центрами збереження духовних і матеріальних цінностей української культури є музеї. У справі активізації роботи музеїв неможливо обійтися без використання досвіду перших музейних закладів, які з часу своєї появи стали осередками збереження багатьох реліквій нашого народу. Наслідування традицій діяльності подвижників краєзнавчого руху другої половини XIX – початку XX ст. при одночасному засвоєнні наукової спадщини і практичному використанні їх багатого досвіду, досвіду музейних установ, ознайомлення з їх доробком залишається актуальним й сьогодні, служитиме розвитку української історичної науки та подальшому відновленню призабутих сторінок історії рідного народу.

Протягом даного періоду в Україні зародилася та склалася різностороння система історико-краєзнавчих досліджень волинського краю, у якій дієву участь брали музейні заклади регіону, працівники яких проявили неабияку творчість та ініціативу щодо шляхів виявлення пам'яток і постановки проблеми необхідності їх збереження.

Діяльності перших музейних закладів Волині присвячена низка публікацій сучасних авторів. Серед цих робіт вирізняються праці Л. Баженова [3], С. Гаврилюк [4] та ін. При характеристиці цих набутків сучасної вітчизняної історіографії варто зазначити, що вони висвітлюють роль і місце музейних закладів Волині у справі пошуку, вивчення, збереження і висвітлення минувшини краю у другій половині XIX – на початку XX ст.

Перші експонати чи колекції практично більшості музеїв краю з'явилися завдяки аматорській ініціативі, яка здебільшого спиралася на вагомі результати попередньої дослідницької історико-краєзнавчої роботи ініціаторів заснування чи засновників цих закладів. Так, приватні колекції членів Володимир-Волинського Свято-Володимирського православного церковного братства - давні монети, стародруки, рукописні церковні книги, археологічні пам'ятки - стали тією базою, яка дала змогу відкрити в 1887 році у місті Володимирі-Волинському давньосховище. Їх власниками були відомі у краї любителі старовини. Серед них - голова з'їзду мирових суддів Володимир-Волинського повіту, з грудня 1887 року - голова Ради братства і завідувач давньосховища О. Дверницький, священик Василівської церкви міста Д. Левицький, ін. [4, 216]. Так, при організації місцевого давньосховища Д. Левицький передав йому власну колекцію старожитностей: давні церковні речі, рукописні й друковані книги минулих століть, інші реліквії. Серед пам'яток особливо привертав увагу оригінальний залізний хрест, виявлений на місці давньої Іоакимо-Анненської церкви [15, 198].

Ще з молодих років священик, проявляючи інтерес до церковної старовини, вважав, що на прикладі історії й церковного життя міста Володимира-Волинського потрібно досліджувати історію православ'я. Тому Д. Левицький самотужки обстежував горища і підвали діючих церков, наявні у місті і його околицях пагорби, залишки стін та фундаментів, рештки зруйнованих давніх будівель. Віднайдені знахідки навели його на думку про необхідність проведення кваліфікованих археологічних розкопок, про що він повідомив єпархіальне управління та науковців Києва і Санкт-Петербурга. Зусилля місцевого краєзнавця увінчалися успіхом. Влітку 1886 року на території Володимира-Волинського результативні розкопки провела наукова археологічна експедиція, куди входили відомі на той час історики і мистецтвознавці: В. Антонович, А. Прахов, О. Левицький та ін. [5, 36–50].

Відомо, що під час поїздки Волинню професор Петербурзького університету А. Прахов вивіз і згодом привласнив декілька десятків унікальних пам'яток. Виявилося, що у 1886 р., побувавши в багатьох давніх церквах і монастирях краю, детально обстеживши наявні тут предмети старовини, вчений, вилучив найцінніші і найцікавіші з них нібито для наукового вивчення. Ці старожитності з приватної колекції А. Прахова, як засвідчував каталог, експонувалися на виставці восьмого загальноросійського археологічного з'їзду (Москва, 1890 р.). Їх перелік та короткий опис свідчать про те, що вони мали неабияку мистецьку й історичну цінність [4, 277-278]. А фотознімки та негативи православних церков Волині, виготовлені під

час проведення археологічних розкопок, А. Прахов передав до давньосховища Володимир-Волинського Свято-Володимирського православного церковного братства. Цю колекцію згодом поповнив О. Дверницький, передавши до музейного закладу 30 малюнків і фотографій [12, 572].

Колекції церковних старожитностей, які надходили від багатьох осіб, насамперед священослужителів, склали основу й іншого церковного музейного закладу започаткованого у 1893 році – Волинського єпархіального давньосховища [8]. Їх поступлення стало можливим завдяки енергійній діяльності тодішнього архієпископа Волинського і Житомирського Модеста (Д. Стрельбицького) – активного учасника розгортання краєзнавчого руху в регіоні наприкінці XIX ст. Модест підтримував заходи щодо проведення археологічних розкопок та археологічних експедицій, видавав розпорядження про необхідність збору священиками у їх парафіях пам'яток старовини та сприяв поповненню ними експозицій Володимир-Волинського і Луцького братських давньосховищ. Відомо також, що у 1890 році Модест звертався до організаторів восьмого археологічного з'їзду з проханням посприяти поверненню незаконно привласнених А. Праховим волинських старожитностей. Ця ініціатива була підтримана головою Московського археологічного товариства П. Уваровою. Однак, не дивлячись на це, не всі реліквії з приватної колекції професора було повернуто на Волинь, частина з них, до остаточного розв'язання питання про подальшу долю, опинилася на зберіганні в Московському історичному музеї [4, 278].

У 1891 році на єпархіальному з'їзді у місті Житомирі Модест запропонував організувати при архієрейському будинку єпархіальне давньосховище [3, 74]. І завдяки його адміністративним розпорядженням від парафіяльних священиків, настоятелів монастирів почали надходити предмети і пам'ятки старовини, що знаходилися у церквах, монастирях та приватних колекціях духовенства. Так, стародавні церковні реліквії передали до єпархіального давньосховища священики І. Огібовський з села Дорогобуж та І. Соботович з містечка Вишневець. Повідомляючи про це, часопис «Волынские епархиальные ведомости» відзначав, що «Дорогобузькі старожитності всі є залишками ще удільного періоду (не пізніше XIII – XIV ст.), Вишневецькі – досить цікавими пам'ятками періоду латино-польського» [13, 552]. Не менш рідкісні предмети старовини пожертвували в музей ковельський протоієрей А. Баранович, протоієрей з міста Гощі Д. Абрамович та поміщик А. Злотницький [13, 552-553].

Щодо світського музею відкритого в 1896 році у селі Городок Ровенського повіту, то його основою стали різноманітні пам'ятки з приватної колекції ініціатора заснування цього музейного закладу барона Ф. Штейнгеля [1, 13-17]. Вагому допомогу у поповненні експозиції музею надали А. Матвєєв («поповнив музей багатьма цінними фотознімками різних пам'яток старовини»), В. Мошков (для етнографічного відділу передав багато предметів, що характеризували народний побут, сотні фотознімків, записів народних переказів, ін.), С. Яремич («придбав для музею багато книг, брошур, фотографій») [10, 1-2].

Поринаючи з головою в роботу, Ф. Штейнгель використовував різноманітні шляхи для поповнення експозиції музею. Це – щорічні відрядження, наукові екскурсії (експедиції) по обстеженню повітів Волині, археологічні розкопки, звернення до населення краю через пресу та ін. Так, відомо, що після опублікованого у 1896 році звернення до населення Волині цікаві колекції пам'яток матеріальної та духовної культури подарували представники аристократії: баронеса Н. Врангель, граф Б.Толстой, землевласники А. Кальтенберг та О. Четиркіна (остання передала із приватної колекції, яка знаходилася в маєтку у місті Чуднові декілька тисяч документів XVII-XVIII ст.) [10, 26-29]. Про те, що цілі колекції пам'яток постійно надходили до музейного закладу і «музей поступово збільшувався» свідчать листи тодішнього хранителя музею Є. Корніловича до М. Біляшівського - відомого музеєзнавця та одного з організаторів цього закладу [6].

Таким чином, завдяки подвижницькій діяльності Ф. Штейнгеля та його однодумців Городоцький музей з часом став одним з перших на терені України краєзнавчим музеєм – осередком історико-краєзнавчих досліджень певного регіону, а з часом сформувався як самостійний соціально-культурний заклад з науковими функціями.

У 1906 році з метою «врятувати від знищення дорогоцінні пам'ятки старовини» розпочалося формування музейного закладу при Ровенському сільськогосподарському товаристві. Створення цього музею стало можливим завдяки енергійній діяльності директора товариства Е. Окенцького. Дієву участь в роботі цього закладу приймав голова ради товариства граф П. Колонно-Чосновський. Саме приватні колекції Е. Окенцького, який зібрав доволі хорошу колекцію – кам'яні сокири, народні костюми, старовинні монети тощо - стали тією базою, яка дала змогу відкрити цей музейний заклад [9]. Сюди від населення краю надійшло також чимало пам'яток старовини, переважно первіснообщинної доби. Так, С.Брева подарував музею кам'яні сокири і наконечники для стріл, знайдені в селі Скеріци Острозького повіту, граф Л.Панінський-Валевський – кремнієві сокири із села Москвин Ровенського повіту. Слід також

виділити серед експонатів етнографічного відділу музею колекцію народних костюмів, здебільшого із Ровенського та Кременецького повітів та «колекцію «наміток» (жіночих головних уборів) подаровану п. Дорожинською із с.Тележинець» [9]. Музейну експозицію доповнювали і «рідкісні екземпляри» пам'яток, які не мали відношення до Волині: римська овальна ваза, герб-колона – подарунок С. Брези із Острозького повіту; стріли для лука (диких племен Бразилії) із приватної колекції З. Окенцького; різні предмети зібрані під час подорожі до Палестини та Греції Яном Іодко із Бубновки та ін. [9].

Протягом усього періоду діяльності музейних закладів існувала традиція дарування колекцій старожитностей. Про такий спосіб поповнення фондів свідчать чергові випуски опису надходжень старожитностей до Волинського єпархіального давньосховища, звіти про діяльність православних братств [7; 11; 12]. Волинські краєзнавці надсилали благодійникам листи з подяками, у пресі з'являлися повідомлення про обрання їх почесними членами церковних братств та світських науково-громадських товариств і музейних закладів при них. Так, наприклад, поміщик К. Подгорський, який у 1897 році подарував давньосховищу православного церковного братства міста Володимира-Волинського ікону святого Миколая-Чудотворця кінця XVIII ст., срібну ризу для неї та інші предмети із власної колекції став почесним членом Володимир-Волинського Свято-Володимирського православного церковного братства [14, арк. 18-32]. У документах Братства імені князів Острозьких також знаходяться відомості про те, що до заснованого в 1910 році при братстві музею надійшли пам'ятки із приватної колекції відомого знавця і збирача старовини барона М. Тіпольта, які стосувалися родини Острозьких [16]. Записи під №№ 66 та 67 в книзі обліку експонатів першого відділу опису музею свідчать, що бароном були передані до експозиції «Відбиток медалі, яка зберігалася в Імператорському Ермітажі, із зображенням з однієї сторони князя Костянтина Івановича Острозького, а з другої – герба роду Острозьких» та «Скульптурне зображення князя К.І. Острозького» [2, арк. 118]. Барон надіслав також серію портретів родини Острозьких, альбом української старовини, низку історичних книг [2, арк. 234 зв.]. Місцеві краєзнавці обрали барона М. Тіпольта пожиттєвим членом Братства імені князів Острозьких [2, арк. 275].

Отже, наявні джерела дають підстави зробити висновок, що перші колекції практично більшості перших музеїв Волині з'явилися завдяки надходженням пам'яток із приватних колекцій ініціаторів заснування чи засновників цих закладів і стали тією базою, яка сприяла їх відкриттю. В подальшому волинські аматори музейної справи, ознайомившись із досвідом організації вже існуючих музеїв, змогли не тільки запозичити, а й самостійно виробити ефективні шляхи і форми роботи щодо виявлення пам'яток старовини, надходження експонатів до музейних закладів, їх детального вивче-нння та ширшого представлення історії краю в музейній експозиції. Звичайно, тодішня краєзнавча робота проводилась у визначених офіційною російською владою ідеологічних рамках, не передбачала показу самобутності Волині як складової частини так званого Південно-Західного краю Росії, а навпаки, повинна була повсяк-час доводити споконвічну приналежність Правобережної України, у тому числі й волинської землі, до Російської імперії. Однак щодо шляхів виявлення пам'яток, постановки проблеми необхідності їх збереження науковці та місцеві краєзнавці виявили неабияку творчість та ініціативу, тим самим нагромадивши вагомий досвід, цікавий і потрібним сучасним музейним працівникам.

1. А.Л. Городецкий музей Волынской губернии / А.Л. // Киевская Старина. – 1898. – № 4. – С. 13-17.

2. Архив братства имени Князей Острожских 1913 и 1914 гг., по м. февраль. – Часть IV. – Архів Волинського краєзнавчого музею (далі - Архів ВКМ), КДФ №561, арк. 1-1143.

3. Баженов Л.В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія / Л. В. Баженов. – Хмельницький: Доля, 1993. – 256 с.

4. Гаврилюк С.В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст..) / С. В.Гаврилюк: моногр. - Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002.- 532 с.

5. Дверницкий Е. Археологические изследования в г. Владимире-Волын-ском и его окрестностях / Е. Дверницкий // Киевская Старина. – 1887. – №1. – С. 36-50.

6. Корнилович Евгений Иванович – Беляшевскому Н. Ф. Письма 3 декабря 1898 г. – 1899 г. Из с. Городок в Киев. – Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. Вернадського Національної академії наук України, ф.XXXI, спр.1183-1192, арк.1-22.

7. Краткое описание памятников древности, поступивших в Волынское Епархиальное Древлехранилище от 1 августа 1894 года по 1 ноября 1898 года. –Издание распорядительного комитета Церковно-Археологического Обще-ства / Сост. О.А.Фотинский и свящ. Н.М. Бурчак-Абрамович. – Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1899. – Вып. 3. – 138 с.

8. Краткое описание предметов древности, пожертвованных в Волынское Епархиальное Древлехранилище

по июль 1893 года. – Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1893. – 59 с.

9. Музей при ровенском обществе сельского хозяйства // Волынь. – 1908. – 22 декабря.

10. Отчёт Городецкого музея Волынской губернии барона Ф.Р.Штейнгель. За первый год с 25 ноября 1896 по 25 ноября 1897 г.– Варшава: Типография Ф. Чернака, 1898. – 67 с.

11. Отчёт о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1893 – 1894 год. – Луцк: Типография С. И. Бонка, 1894. – 43 с.

12. Отчёт о деятельности Свято-Владимирского Православного Братства в г. Владимире-Волынском за 1888 г. // Волынские епархиальные ведомости. – 1889. - №23 (часть неоф.). – С. 564-579.

13. О. Ф. Торжество в г. Житомире возсоединения Волыни с Русскою империею и открытие Волынского церковного Древлехранилища / О.Ф. // Волынские епархиальные ведомости. – 1893. - №19 (часть неоф.). – С. 550-559.

14. Православное Свято-Владимирское Братство в г. Владимире-Волынске. 1897 г. – Архів ВКМ, РА №738, арк.1-52.

15. Теодорович Н.И. Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии. Исторический очерк. В память 900-летнего юбилея Волынской епархии / Н.И. Теодорович. – Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры, 1893. – 518 с.

16. Ценные поступления в музей Братства имени князей Острожских // Жизнь Волыни. – 1914. – 17 января.